

Siyasi Partilerin Afganistan'daki Siyasi Gelişmelerdeki Yeri (2001-2021)*The Place Of Political Parties In Afghanistan's Political Developments (2001-2021)*

Yazar / Author

Mina HAİDARİ

Doktora Öğrencisi / PhD student

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi – İstanbul / Türkiye

Istanbul Sabahattin Zaim University – Istanbul / Türkiye

minahaidari746@yahoo.com<https://orcid.org/0009-0000-8421-5030><https://ror.org/00xvwpq40>**Makale Bilgisi | Article Information**

Makale Türü / Article Types	Araştırma / Research Article
Geliş Tarihi / Received	9 Mayıs / May 2025
Kabul Tarihi / Accepted	16 Haziran / June 2025
Yayın Tarihi / Published	31 Aralık / December 2025
Yayın Sezonu / Pub Date Season	Aralık / December 2025
Sayı / Issue	27
Sayfa / Pages	42-55

Atıf / Cite as

Haidari, Mina. “Siyasi Partilerin Afganistan'daki Siyasi Gelişmelerdeki Yeri (2001-2021)”. Çekmece Sosyal Bilimler Dergisi 27 (Aralık 2025), 42-55.

<https://doi.org/10.55483/cekmece.1696007>

Yayıncı / Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi / Istanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı / Copyright

Dergide yayımlanan makalelerin telif hakkı yazarlara, ticari kullanım hakkı ise dergimize aittir. Çalışmalar CC-BY-NC-ND lisansı altında açık erişim olarak yayımlanır. *The copyright of the articles published in the journal belongs to the author(s), while the commercial usage rights belong to our journal. The works are published as open access under a CC-BY-NC-ND license.*

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. *This study is of a nature that does not require ethics committee approval, and the data utilized were derived from literature review and previously published sources*

Yapay Zeka Kullanımı / Use of Artificial Intelligence

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. *No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.*

SİYASİ PARTİLERİN AFGANİSTAN'DAKİ SİYASİ GELİŞMELERDEKİ YERİ (2001-2021)

ÖZ

Afganistan'daki siyasi parti faaliyetlerinin geçmişi, İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte, demokratik sistemin tesisi (2001–2021), siyasi partilerin mevzuatının oluşturulması ve faaliyetlerini sürdürmeleri için uygun bir çerçeve sunmuştur. Bu çalışma, siyasi partilerin bu süreçteki tutum ve rollerini analiz etmeyi amaçlamakta, siyasi süreçleri ne ölçüde etkilediklerini ve vatandaş katılımında karşılaştıkları zorlukları incelemektedir. Araştırmanın temel bulguları, siyasi partilerin söz konusu dönemde köklü etnikçilik, yasal sınırlamalar, siyasi partilerin geçmiş performans kayıtları ve yapısal yetersizlikler gibi etkenler sebebiyle ülkenin siyasi dönüşümlerinde etkili bir rol üstlenemediğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın sonuçları, herhangi bir siyasal sistemin başarılı bir şekilde yerleşmesinin uygun zeminin hazırlanmasını gerektirdiğini ve Afganistan'ın çok etnisiteli ve savaşa yıpranmış toplumunun, o spesifik zaman diliminde, sistemin tam olarak gerçekleşmesi için gerekli olan hazırlığa sahip olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Siyasi Partiler, Siyasi Gelişmeler, Demokratik Sistem, Yapısal Zayıflık, etnikçilik*

THE PLACE OF POLITICAL PARTIES IN AFGHANISTAN'S POLITICAL DEVELOPMENTS (2001-2021)

ABSTRACT

The inception of political party activity in Afghanistan traces back to the post-World War II era. Nonetheless, the establishment of the democratic system (2001–2021) provided a necessary framework for the codification and operation of political parties. This research is fundamentally aimed at analyzing the conduct and function of political parties during this period, specifically examining their capacity to influence political processes and the challenges they encountered regarding citizen participation. The key findings of this study demonstrate that these parties failed to play an influential role in the country's political evolution. This failure is attributed to several critical factors, including entrenched ethnicism, restrictive legal parameters, the detrimental historical performance of previous political parties, and inherent structural weaknesses. The study concludes that the successful establishment of any political system necessitates appropriate foundational groundwork, a requirement that Afghanistan's multi-ethnic and conflict-afflicted society was unable to meet during that specific period for its full realization.

Keywords: *Political Parties, Political Developments, Democratic System, Structural Weakness, Ethnic Politics*

Giriş

Afganistan, coğrafi konumu itibarıyla, denize kıyısı olmayan bir ülke olup Orta ve Güney Asya'nın kesişim noktasında yer almakta ve Asya kıtasının bu iki önemli coğrafi bölgesinin bağlantı köprüsü işlevini görmektedir. Bu topraklar, aynı zamanda Orta Doğu (İran) ile de coğrafi bir bütünlüğe sahiptir. (Afganistan'ın Ankara Büyükelçiliği, tarihsiz)

Köklü bir geçmişe sahip olan bu kadim yurt, dünyanın en eski memleketlerinden biri olarak bilinmektedir. Günümüz Afganistan toprakları, İpek Yolu üzerinde konumlanması nedeniyle, tarih boyunca dünyanın büyük medeniyetlerinin buluşma noktası olmuş ve uzun yüzyıllar boyunca, ardışık kimlik, kültür ve inanç katmanları, günümüzde Afganistan olarak bilinen toprakları şekillendirmiştir.

Afganistan, inişli çıkışlı tarihi boyunca Ahamenişler, Selevkoslar, Partlar, Sasaniler, Emeviler, Abbasiler, Saffariler, Samaniler, Gazneliler, Gurlular, Selçuklular, Harezmsahlar, İlhanlılar, Timurlular, Babürlüler, Safeviler, Afşarlılar gibi pek çok hanedanın egemenliğine tanık olmuş ve bu imparatorlukların merkezi veya önemli bir parçası olarak tarihî gelişmelerde önemli bir rol oynamıştır. (Gubar, 2012) Bununla birlikte, günümüz Afganistan'ın coğrafi sınırları içindeki hükümetin şekillenmesi 1747 yılına kadar uzanmaktadır. Bu yılda, İran'da Nadir Şah Afşar'ın öldürülmesinin ardından, ordusunun komutanlarından olan Ahmed Şah Abdali, İran'ın karışık durumundan yararlanarak Afganistan'a gitmiş ve daha sonra Afganistan olarak anılacak bağımsız bir hükümet kurmuştur. (Ferheng, 1988) Ahmed Şah Abdali tarafından kurulan hükümet sistemi, yirminci yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu dönemde, padişahlar mutlak hükümdarlar olarak geniş yetkilere sahip olmuş, vatandaşlar bireysel veya bir parti çatısı altında yönetime katılmamışlardır. Yirminci yüzyılın ilk yıllarında, daha önce diğer memleketlerde başlamış olan meşruti monarşi düşüncelerinden ilham alınarak Afganistan'da da meşruti bir sistem kurma çabaları ortaya çıkmıştır. Bu hareket bastırılmış olsa da halkın siyasi bilincinin artmasında önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, siyasi bilincin bu nispi artışına ve Amanullah Han dönemindeki nispeten daha özgür siyasi atmosfere rağmen siyasi partilerin ortaya çıkışı hâlâ uzak bir ihtimal olarak görülmekteydi. Zira o dönemde siyasi partilerin teşekkülü için gerekli kapasite henüz oluşturulamamıştı. Aslında siyasi partilerin doğuşu belirli bir zeminde gerçekleşir ve Amanullah Han zamanında bunun koşulları ve gereklilikleri dönemin reel koşullarında henüz sağlanamamıştı. (Ebu Müslim Horasani, 2022)

1960'lı yıllarda, Afganistan'ın siyasi arenasında nispeten özgürlükçü bir ortam ortaya çıkmış ve çeşitli görüş ve düşüncelerin ifade edilmesine olanak sağlanmıştır. Böyle bir ortamda, bir kısım insan, resmi izin almaksızın, parti adı altında örgütler kurmaya başlamış ve bu durum Afganistan'da siyasi partilerin oluşumunun başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Söz konusu ilk partiler Marksist ideolojilere dayanmaktaydı ve bunu takiben, komünist düşüncelerin yayılmasına karşı koymak amacıyla İslami partiler de faaliyetlerine başlamıştır. Daha sonra yirminci yüzyılın doksanlı yıllarında ve Sovyetler Birliği'nin hakimiyetine karşı mücadele doğrultusunda parti sayısı artmıştır.

Afganistan'da partilerin faaliyetlerinin yeni dönemi 2001 yılında başlamıştır. Zira aynı yıl demokrasiye dayalı bir sistemin tesis edilmesiyle, demokratik toplumların ayrılmaz birer unsuru olan siyasi partilerin teşekkülü ve işleyişi için gerekli koşullar temin edilmiştir. Bu nedenle bu çalışma, 2001 ile 2021 yılları arasındaki dönemde Afganistan'daki siyasi gelişmelerde partilerin konumunu merkeze almakta ve aşağıdaki sorulara cevap aramaktadır: Siyasi partiler 2001 ile 2021 yılları arasında nasıl örgütlenmişlerdir? Siyasi partiler ile siyasi kurumlar arasındaki ilişki 2001 ile 2021 yılları arasında nasıldı? Siyasi partiler 2001 ile 2021 yılları arasında vatandaşların siyasi kararlara katılımında ne tür bir rol oynamışlardır? Afganistan'daki siyasi partilerin faaliyetleri hakkında çeşitli makaleler yazılmış olmasına rağmen, bu çalışma siyasi partilerin sorumluluklarının neler olduğunu, yasal açıdan Afganistan siyasi partilerinin hangi yetkilere sahip olduğunu ve hangi eylemleri gerçekleştirmeye yetkili olduklarını incelemeyi

amaçlamaktadır. Aynı zamanda, görevlerin yerine getirilememesi durumunda, o dönemdeki partilerin karşılaştığı engeller de incelenmiştir.

1. Afganistan'da Siyasi Partilerin Kuruluş Tarihçesi

"Siyasi parti gerçekte, ortak fikirlere ve düzenli bir teşkilata sahip, halkın desteğiyle siyasi iktidarı yasal yollardan elde etmek için mücadele eden bir grup insanın kalıcı bir araya gelmesidir." (Kazımi, 1999, Giriş, 1) Partiler, kamuoyunu şekillendirerek, adayları tanıtarak program ve hedeflerini açıklayarak farkındalığı artırarak siyasi eğitim vererek siyasi iktidarı denetleyerek ve kontrol ederek toplumda rol oynarlar. (Sacidi ve diğerleri, 2020) Günümüzde siyasi partiler, modern siyasetin baskın unsurlarından biridir. İlk siyasi oluşumların, politik hizipleşmelerin ve çıkar gruplarının eski Yunan ve Roma'ya kadar uzandığı bilinse de bugün anladığımız anlamda siyasi partiler yakın bir geçmişte, 19. yüzyılda Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkmışlardır.(Göktürk, 2016) Afganistan'daki partiler ve siyasi akımlar Avrupa ülkelerine kıyasla daha kısa bir geçmişe sahiptir. Yirminci yüzyılın başında Meşrutiyet Hareketi ortaya çıkmış olsa da bu akım aktif bir siyasi harekete dönüşmemiştir. Habibullah Han'dan sonraki Amanullah Han döneminde siyasi ortam nispeten açılmış olsa da parti kurma süreci hâlâ uzak bir ihtimal olarak görülüyordu ve siyasi partilerin oluşumu için yeterli kapasite ortaya çıkmamıştı. Aslında siyasi partiler, Amanullah Han zamanında koşulları henüz mevcut olmayan özel bir ortamda şekillenirler .(Horasani, 2022) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, iç ve dış gelişmeler nedeniyle Afganistan'da partilerin ortaya çıkması için zemin oluşmuştur. 1946'da otoriter başbakan Muhammed Haşim Han görevden ayrılmış ve o zamanki Afganistan Kralı Zahir Şah tarafından Şah Mahmud Han başbakan olarak atanmıştır. 1946'dan 1953'e kadar süren hükümeti döneminde halka nispeten özgürlükler tanınmış, bazı sivil gazetelerin yayınlanmasına izin verilmiş ve ilk partiler kurulmuştur. (Muhsin Yayınları,2014) *Viş Zelmian* (Uyanık Gençler) bu dönemde kurulan ilk siyasi partiydi. Bu partinin kuruluşunda başta Peştuca konuşan yazarlar olmak üzere Gül Paça Elfet, Kıyameddin Hadim, Abdülrauf Binva, Feyz Muhammed Engar, Gulam Muhammed Safi, Nur Muhammed Teraki ve Hacı Muhammed Enver Açakzai rol oynamışlardır. Feyz Muhammed Engar'ın sahibi olduğu *Engar* gazetesi ve Gül Paça Elfet'in sahibi olduğu *Volos* gazetesi bu partinin yayın organlarıydı. Bu dönemde kurulan bir diğer parti ise *Vatan* Partisiydi ve kurucuları Gulam Muhammed Ğubar, Server Cuya, Beratali Tac, Abdülhay Aziz, Feth Muhammed Han, Nurulhak Han ve Muhammed Sıddık Ferheng'di. Mir Gulam Muhammed Ğubar'ın sahibi olduğu *Vatan* gazetesi bu partinin yayın organı olarak kabul ediliyordu. Bu partiler, meşruti monarşi şeklinde bir demokrasiyi savunuyorlardı. (Ferheng, 1988) Şunu belirtmek gerekir ki o dönemde partilerin faaliyetleri için herhangi bir yasa çıkarılmamış olmasına rağmen, bu partiler ortaya çıkan göreceli özgürlüklerden faydalanarak siyasi faaliyetlere başladılar. Daha sonra bu iki partinin bünyesinden çok sayıda siyasi akım ortaya çıkmıştır. 1949'da bu partilerin faaliyetleri hükümet tarafından durdurulmuş ve on yıldan fazla süren bir aradan sonra, 1964 Anayasası'nda siyasi partilere faaliyet izni verilmiştir. (Stanekzai, 2024)

1964 Anayasası'nın 32. maddesine göre, Afganistan vatandaşları aşağıdaki şartlarla yasal siyasi parti kurma hakkına sahiptir:

- 1- Partinin amacı ve faaliyeti ile partinin üzerine kurulduğu fikirler, bu Anayasa'da belirtilen değerlere aykırı olmamalıdır.
- 2- Partinin teşkilatı ve mali kaynakları açık olmalıdır. (Daniş, 2019, s. 95)

Bu dönemde partilerin faaliyetlerinin nasıl yürütüleceğine dair bir yasa kabul edilmemiş olsa da 1964 Anayasası'nın kabul edilmesinin ardından partilerin faaliyetleri başlamıştır. Bu dönemin partileri arasında Rus komünizmi düşüncesine sahip *Halk* ve *Perçem* partileri, Çin komünizmi düşüncesine bağlı *Şule-i Cavid*, Mısır *İhvan-ı Müslimin'in* istekleriyle uyumlu ve bazı İslam ülkelerinde ortaya çıkan İslami uyanış ve ilk İslam'a dönüş sloganını benimseyen *Afganistan İslami Hareketi* veya *Müslüman Gençler Örgütü(Nehzât-ı İslami Afganistan/*

Sâzmân-ı Cevânân-ı Müslüman) yer almaktaydı. Bunların yanı sıra Şii ve Sünni İslami akımlar da İslami mücadelelerini yürütüyorlardı. Afgan Milliyetçileri ise *sosyal demokrat* bir parti olarak faaliyet gösteriyor ve Peştun milliyetçiliğini ilke ediniyorlardı.(Musevi, 2009) Bu dönemde Hâkim olan düşünceler komünizm ve İslamcılıktı. Komünist düşüncelerle tanışanlar, eşrafın Hâkimiyet ve halkın yüksek devlet kademelerine erişiminin olmaması nedeniyle muhalif parti kurarak milletin haklarını savunmak için gizli veya açık faaliyetlere giriştiler. (Tanin, 2005) Elbette komünist düşüncelerle tanışma birden olmamıştır, geçmişİ Amanullah Han dönemine kadar uzanmaktadır. Afganistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Sovyetler Birliği, Afganistan'ı tanıyan ilk ülke olmuş ve iki ülke arasında siyasi ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişki Muhammed Davud Han'ın 1953'ten 1963'e kadar süren başbakanlığı döneminde daha da gelişmiş ve Davud Han, ekonomik planlarını uygulamak için Sovyetler Birliği'nin ekonomik yardımlarından yararlanmıştı. Başbakanlığı döneminde her yıl yüzlerce öğrenci öğrenim görmek üzere Sovyetler Birliği'ne gönderilmiştir. (Mübariz, 1996) Afganistan Müslüman bir ülke olduğu ve gayrimüslim ideolojilerin halk tarafından kolayca kabul görmesi mümkün olmadığı için komünist partilerin faaliyetlerine tepki olarak İslamcılar da siyasi faaliyetlere başlamıştır. Özellikle Mısır'da eğitim gören bazı öğrenciler İhvan-ı Müslimin'in inançlarından etkilenerek komünist düşüncelerin yayılmasına karşı mücadelede öncü olmuşlardır.(Tanin, 2005) Başlangıçta *Afganistan Müslüman Gençler Örgütü* adında bir dernek kurmuşlardır. Bu dernek daha sonra 1972'de *Afganistan İslami Cemiyeti* adını almıştır. Bu partinin faaliyeti Muhammed Davud Han'ın başbakanlığı döneminde yasaklanmıştır ve bazı üyeleri öldürülmüştür. Bu nedenle İslami Cemiyet'in hayatta kalan üyeleri ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır, siyasi faaliyetlerine komşu ülkelerden devam etmişlerdir. (Hüsrevşahi, 1991)

Şahlık rejiminin düşüşünden sonra, Davud Han Cumhuriyeti döneminde (1973-1978) siyasi partilerin faaliyeti yasaklanmıştır. Afganistan Demokratik Cumhuriyeti döneminde (1978-1992 yılları arasında *Halk* ve *Perçem* partilerinin liderliğindeki Sovyet yanlısı hükümet) ülke tek parti sistemiyle yönetilmiş ve iktidar partisi dışındaki parti ve grupların faaliyetleri yasaklanmıştır. Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin kurulmasıyla eş zamanlı olarak, ülke içinde ve dışında bu hükümete karşı protestolar başlamıştı. Zira Müslüman Afganistan halkı Sovyet yanlısı hükümetin Hâkimiyetini İslami değerlere aykırı görmüş ve ona karşı cihat ilan etmiştir. Bu dönemde, İslamcıların ülke içinde ayaklanma organize etmeleri zordu. Bu yüzden Pakistan ve İran gibi ülkelere göç etmek zorunda kaldılar; oradan da Sovyet destekli *Halk* ve *Perçem* hükümetine ve Afganistan'a giren Sovyet güçlerine karşı mücadeleye başladılar. İran, Pakistan, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi İslam ülkelerinin yanı sıra Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri de halkın Sovyet müdahalesine karşı ayaklanmasını desteklemiş ve Afganistan halkının direniş hareketine Pakistan ve Afganistan'da mali, askeri ve propaganda imkân sağlamışlardır. Bu büyük küresel destek, Sovyet güçlerine ve Afganistan komünist hükümetine karşı çeşitli grupların oluşmasına ve İran ve Pakistan'daki Afgan İslami partilerinin sayısının artmasına neden olmuştur. (Hakhju, 2001)

Bu dönemde, Gülbeddin Hikmetyar liderliğindeki *Afganistan İslami Partisi*, Burhaneddin Rabbani liderliğindeki *Afganistan İslami Cemiyeti*, Abdülrab Rasul Seyyaf liderliğindeki *Afganistan İslami İttihadı*, Mevlevi Yunus Halis liderliğindeki *Afganistan İslami Partisi*, Mevlevi Muhammed Nebi liderliğindeki *Afganistan İslami Devrim Hareketi* (*Harakat-e Enqelab-e Eslami Afghani*), Seyyid Ahmed Gilani liderliğindeki *Afganistan Milli Cephesi* ve Sıbgatullah Müceddidi liderliğindeki *Afganistan Ulusal Kurtuluş Cephesi*(*Jebh-e-Nejat-e Melli Afghanistan*) gibi partiler Pakistan'dan Afganistan'daki Sovyet güçlerine karşı faaliyet gösterirken Muhammed Asıf Muhsini liderliğindeki *Afganistan İslami Hareketi*(*Hizb-i Hareket-i İslami-yi Afghanistan*), Abdülali Mazari liderliğindeki *Nasr Örgütü* (*Sazman-e Nasr*), Afganistan İslami Cihad Muhafızları (*Sepah*), Afganistan Birleşik İslami Devrim Cephesi (*Jebhe-ye Müttehit-e İnkilab-e İslami-ye Afghanistan*), Afganistan İslami Hareketi (*Nehzeti*

İslami Afganistan), Seyyid Zahir Muhakkak liderliğindeki Afganistan İslami Güçler Örgütü (Sazman-e Niruhaye İslami-ye Afganistan), Afganistan İslami Davet Partisi ve Afganistan Hizbullah Örgütü gibi partiler İran'ın yardımıyla Afganistan'daki Sovyet güçlerinin varlığına karşı varlıklarını ilan etmişlerdir. (Muhsin Yayınları, 2014)

Sovyet güçlerinin Afganistan'dan çekilmesi ve Doktor Necibullah hükümetinin 1992'de düşmesinin ardından Afganistan'da iç savaş başlamıştır. Cihat etmek ve Sovyet yanlısı hükümet ile on yıllık Sovyet Kızıl Ordusu varlığını sona erdirmek amacıyla kurulan partiler, zaferden sonra Afganistan'da milli bir hükümet kurma konusunda anlaşamamışlar ve iç savaş başlamıştır. Böylece ülkeyi kurtarmak için kurulan partiler, binlerce Afgan vatandaşının ölümüne ve vatanın yıkımına neden olmuşlardır. Taliban, başlangıçta (yaklaşık 1994'te) Kandahar medreselerinin kendiliğinden oluşmuş küçük bir öğrenci grubuydu. Mücahit liderler arasındaki iktidar mücadelesini gözlemlediklerinde, bu yıkıcı duruma son vermek amacıyla din ve dış destek araçlarına dayanarak harekete geçtiler ve 1996'da Kabil'i ele geçirmeyi başardılar. (Marsden, 2000) Taliban'ın ilk hükümeti döneminde (1996-2001) siyasi partilerin faaliyeti yasaklanmış; Taliban bir bildiriyle siyasi partileri ülkenin felaketinin nedeni olarak ilan etti (Khome Press, 2023). Taliban'ın ilk hükümetinin 2001'de düşmesiyle Afganistan'da siyasi partilerin kurulması ve faaliyet göstermesi için yeniden bir fırsat doğdu.

2. Afganistan'daki Siyasi Partiler (2001-2021)

2001 yılında Taliban'ın ilk hükümeti sona ermiş ve uluslararası kamuoyu desteğiyle ülkede demokrasi temelli bir hükümet kurulmuştur. 2004 Anayasası'na göre, Afganistan'daki yönetim sistemi, milli egemenliğin doğrudan veya temsilcileri aracılığıyla halka ait olduğu Afganistan İslam Cumhuriyeti'dir. Bu anayasanın beşinci maddesinde, devletin kuruluş amacı, sosyal adalet temelinde müreffeh ve ilerici bir toplum yaratmak, insan onurunu korumak, insan haklarını desteklemek, demokrasiyi gerçekleştirmek, milli birliği sağlamak, tüm etnik gruplar ve aşiretler arasında eşitliği tesis etmek ve ülkenin tüm bölgelerinde dengeli kalkınmayı sağlamaktır. (Afganistan Anayasası, 2004)

Siyasi partiler demokratik sistemlerin olmazsa olmazlarından. Ayrıca Afganistan İslam Cumhuriyeti sisteminin hedeflerinden biri de ülkede demokrasiyi sağlamaktır. Bu bağlamda 2004 Afganistan Anayasası'nda partilerin kuruluşu ve faaliyeti hakkında şu ifadeler yer almaktadır:

"Madde Otuz Beş

Afganistan vatandaşları, maddi veya manevi amaçlarını gerçekleştirmek için yasa hükümlerine uygun olarak dernekler kurma hakkına sahiptir.

Afganistan vatandaşları, aşağıdaki şartlarla yasa hükümlerine uygun olarak siyasi partiler kurma hakkına sahiptir:

- 1- Partinin tüzüğü ve programı, kutsal İslam dininin hükümlerine ve bu Anayasa'da yer alan metin ve değerlere aykırı olmamalıdır;
- 2- Partinin teşkilatı ve mali kaynakları açık olmalıdır;
- 3- Askeri ve yarı askeri amaçları ve teşkilatları olmamalıdır;
- 4- Yabancı bir siyasi partiye veya diğer yabancı kaynaklara bağlı olmamalıdır;

Etnik köken, bölge, dil ve mezhebe dayalı parti kurmak ve faaliyet göstermek caiz değildir.

Yasa hükümlerine uygun olarak kurulan bir dernek veya parti, yasal gerekçeler ve yetkili mahkeme kararı olmaksızın feshedilemez" (Afganistan Anayasası, 2004, s. 7).

2004 Anayasası'nın kabul edilmesinden 2009 yılına kadar Afganistan'da çok sayıda parti kurulmuş olup bunlar resmi olarak devlete kayıtlı değillerdi. 2009 yılında Parti Yasası'nın kabul edilmesiyle birlikte Parti Yasası'ndaki kriterleri tamamlayamayan partiler Afganistan Adalet Bakanlığı'ndaki resmi partiler listesinden çıkarılmıştır. Afganistan Adalet Bakanlığı'nın web sitesine göre, 73 parti, parti yasası'ndaki kriterleri tamamlayarak faaliyet izni almayı başarmıştır. (Afganistan Adalet Bakanlığı Web Sitesi, 2025)

Partiler, farklı mekanizmalar aracılığıyla siyasi istikrar, siyasi katılım ve milli güvenlik üzerinde temel bir değişken olarak etkili olabilirler. Bu nedenle, herhangi bir toplumun siyasi istikrarının, siyasi katılım düzeyiyle anlamlı bir ilişkisi olduğu iddia edilebilir. Siyasi katılım düzeyi, günümüz dünyasının vatandaş odaklı ve demokratik siyasi sistemlerinin meşruiyet düzeyini açıklamaktadır. Siyasi partilerin siyasi kalkınmadaki rolü inkar edilemezdir. Partiler, siyasi kalkınma ve milli kalkınma sürecinde temel bir role sahiptirler. (Horasani, 2022) Afganistan'daki siyasi partiler 2001'den 2021'e kadar sayısal olarak artış göstermiş olsa da siyaset üzerinde etkili olmak için gerekli kapasiteye sahip değillerdi ve siyasette aktif bir rol oynayamadılar. Bu dönemde kadınların parti faaliyetlerindeki rolü de zayıftı. Afganistan'daki çoğu siyasi parti tüzüklerinde kadınların toplumdaki temel rolüne ve devlet ve sivil toplum kuruluşlarındaki paylarının artırılmasına vurgu yapmış olsalar da toplumun yarısını oluşturan bu kesim siyasi partilerde zayıf bir şekilde temsil edilmiş ve bir siyasi partinin büyük kararlarında en zayıf role sahip olmuşlardır. Aslında bu durum, Afganistan'daki mevcut siyasi partilerin zayıflıklarından biri olarak kabul edilmektedir. Partilerde kadınların kapasitesine gösterilen ilgisizlik ve erkek egemen okuma biçimi, kadınların partilere katılımını engelleyerek partilerin popülaritesini azaltmıştır. (Seyğani, 2020) Aşağıdaki hususlar Afganistan'daki siyasi partilerin 2001'den 2021'e kadar siyasi gelişmelerdeki zayıflıklarının ve etkinsizliklerinin önemli nedenleri arasında sayılabilir:

2.1 Etnik Milliyetçilik

Afganistan, etnik çeşitlilik ve çok kültürlülük açısından Asya kıtasının dördüncü ülkesi olarak kabul edilmektedir. Bu topraklar üzerinde, kendine özgü kültürel özelliklere sahip elliden fazla etnik grup, yüzlerce kabile ve aşiret, otuzdan fazla bağımsız dil ve lehçe ile çeşitli İslam mezheplerine ve diğer dinlere inanan insanlar yaşamaktadır. (Hadise Ahmedi, 2024) Afganistan'ın 2004 Anayasası, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Beluç, Paşayi, Nuristani, Aymak, Arap, Kırgız, Kızılbaş, Gücer ve Brahui olmak üzere 14 ana etnik grubu resmi olarak tanımaktadır. (Anayasa, 2004) Bu tarihi dönemde bu etnik grupların nüfus çokluğu, onları iktidar alanının temel aktörleri haline getirmiştir. 2004 Anayasası'nın dördüncü maddesinde Afganistan'da yaşayan tüm etnik gruplar millet olarak anılrsa da (Anayasa, 2004) pratikte etnik grupların birbirleriyle uzlaşmaması etnik milliyetçiliği güçlendirmiş ve birleşik bir milletin oluşumunu engellemiştir. Afganistan Anayasası, etnik kökene dayalı parti kurulmasını yasaklamıştır. Buna dayanarak Afganistan'daki siyasi partiler bu dönemde "milli" sıfatıyla kurulmuş olsalar da pratikte milletin temsilcisi olmaktan ziyade etnik grupların temsilcisi olmuşlardır. Bu konuda Afganistan'da genel olarak tanınan şu partiler örnek verilebilir: Muhammed Muhakkik liderliğindeki *Afganistan Halkının İslami Birlik Partisi*(*Hizbi wahdat-e islami afganistan*) Hazara kökenli üyelerle, Selahaddin Rabbani liderliğindeki *Afganistan İslami Cemiyeti* Tacik kökenli üyelerle, Setane Gül Şirzad liderliğindeki *Afgan Millet Partisi* Peştun kökenli üyelerle, Abdürreşid Dostum liderliğindeki *Afganistan Milli Hareketi Partisi*(*Junbiş-e milli Afganistan*) Özbek kökenli üyelerle. Diğer etnik gruplardan üyelerin bulunma ihtimaline rağmen, siyasi partilerin liderlik düzeyinde ve kilit karar alma süreçlerinde tek bir etnik grup egemendi. Belirtmek gerekir ki söz konusu partiler bu tarihi dönemde yeni ortaya çıkmış yapılar değillerdir ve nispeten daha uzun bir geçmişe sahiptirler. Ancak bu partilerin ilgili dönemdeki tanınırlığı nedeniyle, bilinen partilerin örnekleri olarak anılmışlardır. Ahmed Reşad Hatibi (2012), bu dönemin siyasi partilerinin oluşumunda etnik kökenin rolü hakkında şöyle yazmaktadır:

Geçtiğimiz on yılda parti kurma kriteri öncelikle etnik köken, ardından mezhep ve sonra coğrafya olmuştur. Daha ünlü olan ve şu anda özel hedefleri doğrultusunda etkili faaliyet gösteren partiler, etnik kimliğe sahiptir ve üyeleri belirli bir etnik gruptandır. Bu partiler belirli bir etnik grup için çalışmakta ve üye alımlarını da aynı etnik gruptan yapmaktadırlar. Etnik kökeni bu partilerin liderliğinden farklı olan biri, üye olmak için parti ofislerine

başvurduğunda, etnik farklılığı gördükleri anda onu kabul etmezler. (Hatibi, 2012, Etnikçilik, 5)

Benzer şekilde, Afganistan'daki siyasi partiler etnik grupların temsilcileri olarak kabul ediliyordu ve bir partinin adı duyulduğunda herkes o partinin hangi etnik gruba ait olduğunu biliyordu. Bu nedenle, bu tarihi dönemde, milli bir bakış açısıyla milletin ortak geleceğine yönelik bir programı olan ve programı ve planı temelinde halk arasında popülarite kazanan bir parti ortaya çıkmamıştır. Partilerin etnik bağları nedeniyle, milletin siyasi iktidara katılımını sağlayamamışlar ve demokratik toplumlardaki partilerin en önemli rollerinden biri olan seçimlere katılım konusunda halkı bir araya getirememişlerdir. Bu nedenle, Afganistan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde etnik köken unsurunun rolü, partilerin rolünden daha belirgindi. Afganistan'daki siyasi iktidar yapısında etnik kökenin tarihi ve güçlü merkezîyeti, devletin niteliğini etnik temelli hale getirmişti.

Afganistan'da etnik kökenin siyasi iktidar yapısıyla olan bağlantısı tarihi köklere sahiptir. Afganistan'daki etnik temelli iktidar yapısı, Ahmed Şah Durrani döneminde Peştun kabilelerinin merkezîyetiyle şekillenmiş ve Emir Abdurrahman döneminde iktidarın merkezde toplanması ve etnik gruplar arasında düşmanlık yaratılmasıyla değişmiş, Peştun olmayan etnik grupların özerkliğinin ortadan kaldırılmasıyla tek etnikli iktidar süreci tamamlanmıştır. Altmışlı yıllarda Tacikler, Hazaralar, Özbekler ve diğer etnik gruplar gibi Peştun olmayan etnik grupların iktidara katılımı artmıştır. (Arvin, 2013)

Sovyet işgalinin neden olduğu savaş ve çatışmalar, tüm felaketlere rağmen, Afganistan'da marjinalleştirilmiş ve baskı altında tutulan etnik gruplar için yeni ve önemli fırsatlar yaratmıştır. Başka bir deyişle, savaş merkezi hükümeti zayıflatarak ve bir iktidar boşluğu yaratarak daha önce sesi çıkmayan ve baskı altında olan etnik gruplara silahlanma, örgütlenme ve yeni liderlikler oluşturma yoluyla Afganistan'ın siyasi ve askeri alanındaki konumlarını ve nüfuzlarını artırma imkanı sunmuştur. Bu gelişmeler, Afganistan'daki iktidar yapısında ve etnik gruplar arasındaki ilişkilerde temel ve benzeri görülmemiş değişikliklere yol açmıştır. (Rahimi, 2019) Bu şekilde etnik gruplar Sovyetlere karşı cihat döneminde etnik partiler kurmuşlardır ve savaşın sona ermesinden sonra Afganistan'ın siyasi iktidarında pay sahibi olmak istemişlerdir. Siyasi partilerin milli bir hükümet kurma konusunda anlaşılamaması iç savaşa ve Taliban'ın ilk emirliğinin kurulmasına yol açmıştır. Taliban döneminde, partilerin faaliyetlerinin yasaklanmasının yanı sıra, Peştun etnik grubunun liderliğindeki tek etnikli bir hükümet 2021 yılına kadar beş yıl süreyle yeniden Afganistan'da hâkim olmuştur.

2001'den sonra ve demokratik sistemin kurulmasıyla, Afganistan'da yaşayan tüm etnik grupların siyaset alanında kapsamlı ve anlamlı katılımı, bu toprakların istikrarı, ilerlemesi ve milli birliği için inkar edilemez bir gereklilik ve hayati bir mesele olarak kabul edilmiştir. Etnik grupların siyasi iktidardaki varlığının hiyerarşikleşmesi hiçbir resmi belgede yer almamış olsa da Bölgesel Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Abdülgafur Lival, bu yapının etnik gerilimleri çözmek için yapılan Bonn Konferansı kararları temelinde bu şekilde gerçekleştiğini söylemektedir. Ona göre, 2004 cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra bu durum değişmek yerine siyasi bir gelenek olarak devam etmiştir. (Arvin, 2013) 2004 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin devamında, 2009, 2014 ve 2019 seçimlerinde seçim ekipleri, partisel rekabet yerine etnik grupların güvenini ve oylarını kazanmak için üç etnik gruptan oluşan ekipler oluşturmaya çalışıyorlardı. Yani bu seçimlerin her birinde, her seçim ekibinde cumhurbaşkanı adayı, birinci ve ikinci yardımcı genellikle Peştun, Tacik ve Hazara etnik gruplarından oluyordu. Aynı şekilde Afganistan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde partilerin rolü zayıf, ancak etnik kökenin rolü daha belirgindi ve her seçim ekibinde üç farklı etnik gruptan üç kişinin yer alması halkın oyunu kazanmak için bir gereklilik olarak değerlendiriliyordu. Oysa hangi siyasi partiye ait oldukları öncelikli değildi ve kişiler herhangi bir partiden veya bağımsız olarak üç kişilik seçim ekibine dahil olabiliyorlardı.

Nitekim 2004 seçimlerinde Peştun kökenli ve herhangi bir parti bağlantısı olmayan Hamid Karzai cumhurbaşkanı, Tacik kökenli ve Afganistan İslami Cemiyeti'nden Ahmed Ziya Mesud

birinci yardımcısı, Hazara kökenli ve Afganistan İslami Birlik Partisi'nden Muhammed Kerim Halili ikinci yardımcısı olarak seçimleri kazanmışlardır. 2009 seçimlerinde Peştun kökenli ve herhangi bir parti bağlantısı olmayan Hamid Karzai, Tacik kökenli ve Afganistan İslami Cemiyeti'nden birinci yardımcısı Muhammed Kasım Fehim ve Afganistan İslami Birlik Partisi'nden ikinci yardımcısı Muhammed Kerim Halili seçimleri kazanmışlardır. 2014 seçimlerinde Peştun kökenli ve partisiz Eşref Gani, Özbek kökenli ve Milli Hareket Partisi'nden birinci yardımcısı Abdülraşid Dostum ve Hazara kökenli ve Birlik Partisi'nden Server Daniş seçimleri kazanmışlardır. 2019 seçimlerinde Peştun kökenli ve bağımsız Eşref Gani, Tacik kökenli ve Milli Seferberlik Partisi'nden birinci yardımcısı Amrullah Salih ve Hazara kökenli ve Afganistan İslami Birlik Partisi'nden ikinci yardımcısı Server Daniş olmuştur. (Vikipedi, 2025) Görüldüğü gibi, bu kişilerin etnik bağları, parti bağlarından daha önemlidir. Yani onlar bir parti adına bir araya gelmemişlerdi, aksine etnik grupların temsilcileri olarak ve etnik grupların oylarını almak için toplanmışlardı.

Seçim ekiplerinin (cumhurbaşkanı aday ve iki yardımcısı) üç etnik gruptan oluşturulması ve devlet kurumlarında, hatta ordu ve poliste etnik gruplara belirli yüzdelerin ayrılması, etnik grupların güvenini kazanmak için yapılıyor olsa da aslında Afganistan'daki siyasetin ve yönetim anlayışının etnikleşmesini yansıtmaktaydı.(Arvin, 2013)

2010 parlamento seçimlerinde Gazne vilayetinde yaşananlar ve sonrasındaki tartışmalar, etnik kökenin Afganistan siyaseti üzerindeki derin etkisini açıkça göstermiştir. Gazne, farklı etnik gruplara mensup sakinleri olan bir vilayet olmasına rağmen, nüfusunun çoğunluğunu Peştunlar ve Hazaralar oluşturmaktadır.(BBC, 2018) 2010 seçimlerinde Gazne halkının seçtiği 11 milletvekilinin tamamı Hazar etnik grubundan parlamentoya gitmiştir. Bunun temel nedeni, vilayetin Peştun yoğunluklu bölgelerindeki yaygın güvensizlik ve sonuç olarak Peştun sakinlerinin seçimlere düşük katılımıydı. Buna karşılık, Hazara yoğunluklu bölgelerdeki aktif katılım sayesinde, parlamentodaki tüm sandalyeler bu etnik gruba ait olmuştur. Bu sonuç, Gazne'deki birçok Peştun tarafından kabul edilemez bulunmuştur. Onlar 2010 seçim sonuçlarını kabul etmemiş ve bir sonraki seçim döneminde seçim yasasında değişiklik yapılması önerisini gündeme getirmişler ve seçim bölgelerindeki Peştun seçmen sayısının az olması durumunda bile parlamentoya temsilci gönderebilmelerini sağlayacak bir yasa çıkarılması için çaba göstermişlerdir.(Şefai, 2018) Yani onlar, Gazne vilayetinin parlamentodaki temsilci kontenjanının bu vilayette yaşayan etnik gruplar arasında paylaştırılmasını ve Peştun yoğunluklu bölgelerde yaşanan sorunlar nedeniyle seçmen sayısının az olması durumunda bile etnik kontenjana göre parlamentoya temsilci gönderebilmelerini istemişlerdir. Bu talep, demokrasi ilkelerine ve Afganistan Anayasası'na aykırıydı; bu nedenle ve diğer siyasi ve sivil toplum gruplarının baskıları sonucu hükümet, seçim yasasını bu talepler doğrultusunda değiştirememiştir. Bu anlaşmazlıklar ve Gazne'de seçimlerin nasıl yapılacağı konusundaki uzlaşmazlıklar sonucunda, bir sonraki milletvekili seçimleri bu vilayette yapılamamış ve bu konu Afganistan seçim sistemi ve siyasi yapısındaki temel sorunlardan biri olarak kalmıştır. Bu olay, etnik bağların seçim sürecini, sonuçlarını ve nihayetinde ülkenin siyasi istikrarını nasıl etkilediğini açıkça göstermiştir. Bu şekilde, Afganistan toplumundaki etnik milliyetçilik, partileri etkilemiş, partiler de etnik kökene göre kurulmuş, etnik grupların memnuniyetini sağlamak için çalışmışlardır ve kamu siyaseti alanında önemli bir faaliyet göstermemişlerdir.

2.2 Yasal Sınırlamalar

Siyasi partiler, demokratik sistemlerin gerekliliklerinden biri olarak kabul edilir. "Araştırmacılar ve kanıtlar açıkça göstermektedir ki siyasi partiler olmaksızın demokrasi hayal edilemez'dir" (Dresch ve Pärregaard, 2024).

Mutlak yetki rejimlerin çöküşü, demokratik sistemlerin kuruluşu ve otoriter yöneticilerin yetkilerinin seçilmiş halk temsilcilerine devredilmesiyle birlikte, seçim meselesi ve seçim rejimlerinin kurulması küresel ölçekte gündeme gelmiştir. Bu temel dönüşümün ardından, siyasi

partilere ve onların seçim sürecindeki önemli rollerine ilişkin tartışmalar da artmıştır. Zira siyasi partiler bireyleri örgütleyerek bir araya getirerek hedef odaklı ve etkili seçim kampanyalarının yürütülmesi için zemin hazırlarlar. Bu sürecin belirgin avantajlarından biri, seçim kampanyalarındaki bireysel mücadelelerin ve kişisel rekabetin kademeli olarak ortadan kalkmasıdır. Böylece meseleler ve talepler bireysel ve münhasır olmaktan çıkarak örgütlü ve planlı bir çerçevede kamuoyuna sunulur. Ancak Afganistan'da yasal engeller siyasi partilerin seçim kampanyalarında etkili faaliyet göstermesi için alanı daraltmıştır. 2004 Anayasası siyasi partilerin faaliyet göstermesi için bir umut ışığı yakmış ve bu alandaki aktörlerin umutlandırmış olsa da seçim yasasının devredilemez tek oy sistemini kabul etmesiyle bu sivil toplum kuruluşlarının dinamizmi ve etkinliği karşısında sağlam bir engel oluşturmuştur. Görünüşte teknik bir konu ve seçim mekanizmasıyla ilgili olan bu karar, aslında siyasi partilerin siyasi faaliyetlerini ve onların büyük hedeflere ulaşmasını ve demokrasi süreci üzerinde derin bir etki yaratmasını engellemiştir.

Birleşmiş Milletler, 2004 yılında Afganistan Temsilciler Meclisi için nispi temsil sistemini önermişti ancak Cumhurbaşkanı Hamid Karzai danışma ekibiyle birlikte 2004 Seçim Yasası'nı devredilemez tek oy sistemi olarak belirledi. Afganistan Seçim Yasası 2005 yılında tadil edilmiş olmasına rağmen, devredilemez tek oy sistemi geçerliliğini korumuş, 2005 ve 2010 yıllarındaki her iki parlamento seçiminde de bu sistem kullanılmıştır. (BBC, 2013) 2014 yılında milli birlik hükümetinin kurulmasına yönelik siyasi anlaşma, seçim sisteminin reformunu vurgulamıştı. Bunun ardından bazı siyasi partiler protesto ederek parlamentodaki rollerini sağlamlaştırmak için nispi temsil sistemine geçiş talep etmişlerdi. Ancak devredilemez tek oy sistemini savunanlar, kapsayıcı partilerin olmamasını ve nispi temsil sisteminin karmaşıklığını devredilemez tek oy sisteminin kullanılma nedeni olarak görmüşlerdir. 2018 parlamento seçimlerinde Bağımsız Seçim Komisyonu, Seçim yasasını değiştirmenin artık çok geç olduğunu ve parlamento seçimleri için hazırlıkların tamamlandığını açıklamıştır. (BBC, 2018) 2016 Seçim Yasası (Seçim Yasası, 2016) da devredilemez tek oy sistemini onaylamış ve böylece bu sistemin seçimlerde kullanılması, partilerin siyasette etkili rol oynamasını engellemiştir. Bu sistem, birden fazla adayın çok sayıda sandalye için yarıştığı seçimlerde kullanılmaktadır. Milli ve vilayet meclisleri seçimlerinde en çok oyu alan adaylar kazanır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise hiçbir aday %50'den fazla oy alamazsa, en çok oy alan iki aday arasında ikinci tur yapılır ve en çok oyu alan aday kazanır. (Ahmediyar, 2014) Bu nedenle, devredilemez tek oy sisteminin kullanılması Afganistan'da partilerin etkinliğini zayıflatmıştır. Çünkü her seçmenin yalnızca belirli bir adaya oy vermesine izin veren devredilemez tek oy hakkının kabul edilmesi, siyasi partileri seçim öncesinde ittifak kurma ve taraftarlarının oylarını tek bir liste halinde birleştirme gücünden mahrum bırakmıştır. Bu durum, partilerin önde gelen isimleri ve kapsamlı programları sunma yeteneğini zayıflatmakla kalmamış, aynı zamanda oy dağılımına ve sınırlı oy tabanına sahip bağımsız adayların zaferine zemin hazırlamıştır. Böylece parlamentoyu ve hükümeti şekillendirmede merkezi bir rol oynaması gereken partiler, pazarlık gücünü ve iktidar yapısı üzerinde nüfuz uygulama yeteneğini kaybeden küçük ve etkisiz gruplar topluluğuna dönüşmüşlerdir. (BBC, 2013)

Bu yasal sınırlama, yalnızca partilerin iç bütünlüğünü zorlamakla kalmamış, aynı zamanda onların toplumsal tabanlarıyla olan bağlarını da zayıflatmıştır. Partiler birleşik ve tutarlı listeler sunamadıklarında, seçmenler de belirli bir partinin programlarını ve hedeflerini tanıma ve destekleme konusunda daha az motive olurlar. Sonuç olarak, seçimler bireysel ve bölgesel rekabetlerin yaşandığı bir arenaya indirgenir ve partilerin kamuoyunu örgütleyen ve farklı siyasi görüşlerin temsilcileri olarak rolleri marjinalleşir. Seçim yasası, bu sınırlamayı (devredilemez tek oy yasası) getirerek bireysel ve etnik rekabetin gürültüsü arasında siyasi partilerin sesinin kaybolmasına ve onların demokratik süreçte yapıcı bir rol oynama potansiyelinin boşa gitmesine neden olmuştur.

2.3 Siyasi Partilerin Geçmiş Performansı

Afganistan'daki siyasi partilerin geçmişteki rolleri, bu yirmi yıllık dönemde faaliyet gösteren partilerin kamuoyundaki algısını da etkilemiştir. Afganistan halkı, parti kelimesini duyduğunda siyasi partilerin aktif rol oynadığı son on yılların savaşlarını ve siyasi istikrarsızlığını hatırlamaktaydı. 1978'deki Halk ve Perçem partilerinin Davud Han Cumhuriyeti'ne karşı darbesi ve ardından şekillenen siyasi istikrarsızlık ülkeyi savaş ve güvensizliğe sürükledi. Aynı şekilde, Sovyet yanlısı hükümete karşı kurulan İslami partilerin Sovyetlerin yenilgisinden sonra istikrarlı bir hükümet kurma konusunda anlaşılamaması iç savaşa yol açmış ve bu savaşlar sonucunda yüz binlerce insan ölmüş ve yaralanmış, büyük yıkımlar yaşanmıştır. Joseph J. Collins, "Afganistan'da Savaşın Yeniden Değerlendirilmesi" adlı eserinde bu konuda, Gülbeddin Hikmetyar ve Ahmed Şah Mesud'un milli bir hükümet kurma konusunda anlaşılamaması nedeniyle 1992-1993 savaşlarının ağır kayıplara yol açtığını belirtmektedir. Ona göre, bu dönemde "Kabil şehrinin önemli bir bölümü yıkılmış, yaklaşık 30 bin kişi ölmüş, yüz binlerce kişi yaralanmış ve milyonlarca kişi yerinden edilmiş ve evsiz kalmıştır. Afganistan'ın diğer şehirleri de istikrarsızlıktan muzdarip olmuştur" (Joseph J. Collins, 2017). Bu nedenle, 2001'den 2021'e kadar Afganistan'da faaliyet gösteren birçok parti, temelleri daha önce atılmış ve geçmişteki gelişmelerde bir şekilde olumsuz rol oynamış partilerdi. Siyasi partilerin geçmişi göz önüne alındığında, halkın siyasi partilere olan güveni zayıflamış ve partilere ve parti faaliyetlerine ilgi göstermemişlerdir.

2.4 Yapısal Zayıflık

Afganistan'daki siyasi partilerin bu dönemdeki örgütsel zayıflığı ve lider merkezli yapısı, onların etkisizliğinin temel nedenlerinden biriydi. Partiler programlara dayanmalı, toplumun çeşitliliğini temsil etmeli, yeni nesil liderler yetiştirmeli, şeffaflığı ve hesap verebilirliği kurumsallaştırmalı ve varlıklarını bireylere bağlamamalıdır. Nitekim Afganistan'ın siyasi istikrarı güçlendirecek ve bölünmeyi önleyecek olgun ve düşünce kuruluşlarına sahip partilere ihtiyacı vardı. Bu dönemde partiler, merkez teşkilatlarında ve vilayet temsilciliklerinde düzenli örgütlenmelere sahip değillerdi ve parti lideri, en önemli unsur olarak herkesin dikkatini ve toplanma noktasını oluşturuyordu. Muhammed Muhag Afganistan'daki partilerde karizmatik figürlerin etkisine değinerek "Afganistan'da başında karizmatik veya yarı karizmatik figürler olan partiler, daha fazla heybet ve saygınlığa sahip olabiliyor ve başında böyle karizmatik bir figür olmayan rakiplerine karşı daha güçlü manevralar yapabiliyorlardı" (Muhag, 2017) demektedir. Ayrıca, karizmatik liderlerini kaybeden partilerin hızlı çöküşünü ve bu figürlere duyulan özlemi bu bağımlılığın bir işareti olarak görmektedir.

Nebavi, Afganistan'daki siyasi partilerin performansına ilişkin analizinde eleştirilerde bulunarak, "...siyasi parti liderlerinin performansı, Afganistan'da siyasi iktidarı ele geçirme çabaları ne ideolojiye ve siyasi ideallere, ne de parti tüzüğüne ve programına dayanmaktadır; aksine, bireysel çıkarlara ve partinin kişisel çıkarlar doğrultusunda kişiselleştirilmesine dayanmaktadır. Partilerin siyasi örgütlenmesi yalnızca yüzeysel ve biçimsel olup partilerde demokratik bir parti yapısı ve kolektif irade yoktur. Liyakat tartışması temelden geçersizdir, aksine parti içi siyaset elit karşıtlığına odaklanmıştır. Siyasi partiler içindeki bilimsel ve siyasi kadroların ve düşünce sahibi kişilerin yeri yoktur" (Nebavi, 2019) demektedir.

Tolo News'te yayınlanan "Afganistan'da Çokselsilik ve Siyasi Partiler" başlıklı makalenin yazarı, siyasi partilerin yapısını eleştirerek şöyle belirtmektedir:

Bu ülkedeki siyasi partiler doğası gereği esnek olmayan yapılara sahiptir. Afganistan'ın geniş kültürüne yerleşmiş olan kalıtsal yapılar, siyasi kültüre hakimdir. Partilerin ulusal, bölgesel ve yerel düzeyleri arasındaki iletişim ve danışma mekanizmalarında yukarıdan aşağıya bir hiyerarşi uygulanmaktadır. Bu durum özellikle politika oluşturma, karar alma ve genellikle elit çevrelerinde dönen lider belirleme sürecinde açıkça görülmektedir. (Tolo News, 2013)

Sonuç

Afganistan'da siyasi partilerin oluşumu ve işleyişi, gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, kademeli bir süreç izlemiş ve çok sayıda yapısal ve bağlamsal zorlukla iç içe geçmiştir. İlk Meşrutiyet'ten İkinci Dünya Savaşı sonrası modern partilerin ortaya çıkışına kadar ülkenin çeşitli siyasi, sosyal ve kültürel zeminleri; bu partilerin yapısı, işlevi ve etkililik düzeyi üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur.

Siyasi partiler, demokratik toplumların temel unsurlarından biri olarak kabul edilirler. Zira sivil ve kurumsal mekanizmalar oluşturarak toplumun farklı gruplarının talep ve çıkarlarının örgütlenmesi için zemin hazırlarlar ve yöneticilerin aşırı güç yoğunlaşmasını ve otokrasiye yönelmesini engellerler. Bu kurumlar, düzenli ve bilinçli programlar sunarak ve seçim sürecine dayanarak, vatandaşların siyasi kaderlerini belirleme sürecine örgütlü katılımını mümkün kılarlar. Ancak Afganistan'da bu rol tam olarak gerçekleşmemiş, çeşitli zorluklarla karşılaşan siyasi partiler, demokrasinin gelişimi ve ülkenin siyasi istikrarı yolunda gerektiği gibi rol oynayamamışlardır. Söz konusu zorlukların en önemlileri arasında partilerin yapı ve faaliyetlerindeki etnik eğilimlerin belirginliği, örgütsel zayıflıklar, ulusal çıkarlara dayalı kapsamlı ve uzun vadeli siyasi planlama eksikliği ve karar alma süreci ile taraftar kazanma üzerinde karizmatik figürlerin ve kurumsal olmayan ilişkilerin aşırı etkisi yer almaktadır. Ayrıca, yasal sınırlamalar ve kusurlu seçim sistemi yapıları da güçlü, kapsayıcı ve etkili siyasi partilerin oluşumu önünde ciddi engeller teşkil etmiştir.

Afganistan'daki uzun süren savaşlar, iç çatışmalar ve kronik siyasi istikrarsızlık da partilerin oluşumu ve işleyişi üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Geçmiş dönemlerde bazı partilerin istenmeyen ve hatta yıkıcı sonuçlar doğuran eylemleri, bu siyasi kurumlara olan kamu güveninin ciddi şekilde azalmasına yol açmış ve onların gelişme ile kurumsallaşma sürecini yavaşlatmıştır. Bu yapısal ve durumsal zorluklar göz önüne alındığında, Afganistan'da demokrasinin güçlendirilmesi ve kalıcı siyasi istikrara ulaşılması, siyasi partilerin yapısında ve işleyişinde temel ve kapsamlı reformların yapılmasını gerektirmektedir. Tüm etnik grupların ve toplum kesimlerinin çıkarlarını programlarında dengeli bir şekilde dikkate alan etnik siyaset gütmeyen partilerin oluşturulması, verimliliği, hesap verebilirliği ve liyakat esaslı yükselme için demokratik ilkeler ve şeffaflık temelinde partilerin iç kurumlarının güçlendirilmesi, ülkenin gerçek ihtiyaçlarına ve ulusal önceliklerine dayalı kapsamlı siyasi programların hazırlanması ve sağlıklı, adil ve kapsayıcı rekabeti garanti etmek için seçim yasalarının reformu, bu yönde atılması gereken hayati adımlar olarak kabul edilmektedir. Ancak yapılan çabaların bu derin zorlukların üstesinden tam olarak gelemediği görülmektedir.

Belirtmek gerekir ki etnik köken unsuru Afganistan'ın siyasi alanında her zaman belirleyici bir rol oynamış ve hatta cumhurbaşkanlığı seçimlerinde bile seçim ekiplerinin belirlenmesi ve siyasi düzenlemeler üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu gerçeklik, etnik siyaset gütmeyen ve milli bir vizyona sahip partilerin oluşturulması ve güçlendirilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi gerekliliğini artırmıştır. Bununla birlikte, etnik milliyetçi yaklaşımların hâkimiyeti ve toplumda kapsayıcı ve kurumsallaşmış bir milli kimliğin eksikliği nedeniyle siyasi partiler de etnik aidiyetlerin dar çevresinden tam olarak çıkamamışlardır. Aslında bu sorun, geleneksel ve çok etnikli bir toplum zemininde ithal bir demokrasinin yerleştirilmesi ve kurumsallaştırılmasının zor olmasından kaynaklanmaktadır. Batı toplumlarında yıllarca süren deneyim ve evrimin ürünü olan demokrasi, Afganistan'ın kendine özgü sosyal, kültürel ve siyasi koşulları göz ardı edilerek aniden uygulamaya konuldu. Afgan toplumu henüz etnik aidiyetlerin dar çerçevesinden ve geleneksel iktidar yapılarından tam olarak çıkamamıştı. Bu nedenle, bu yaklaşım sayısız yapısal ve işlevsel sorunla karşılaştı. Olgun bir demokratik toplumda halkın siyasi bilinç düzeyi ve etkin katılımı büyük önem taşır. Oysa Afganistan'da, sınırlı sayıda seçkin ve eğitilmiş kesim dışında, birçok insan hükümeti ve siyasi sistemi millî bir yapı olarak değil, dışarıdan gelen bir olgu olarak

الگلیامیشتیر. Hükümetin zayıf ve etkisiz performansı da bu inancı toplumun geniş kesimlerinde pekiştirmiştir.

Kaynaklar

- احمدیار، نجیب‌الله. (2014، اپریل 4). رای واحد غیر قابل انتقال چیست؟ صدای آمریکا. برگرفته از <https://www.darivoo.com/a/afghanistan-single-none-transferable-vote/1886542.html> در 19 مارچ 2025
- اخوان کاظمی، بهرام. (1378). احزاب، ثبات سیاسی و امنیت. فصلنامه مطالعات راهبردی، 2(4)، 99-126.
- ایوب آروین. (2013، جولای 21). افغانستان؛ قانون انتخابات احزاب را حاشیه‌نشین کرد؟ [افغانستان؛ قانون انتخابات احزاب را به حاشیه راند؟ بی‌بی‌سی فارسی. برگرفته از https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/07/130721_k02-afg-political-parties در 19 مارچ 2025
- انتشارات محسن. (2014). تاریخ مختصر پنج دهه افغانستان. انتشارات محسن
- بی‌بی‌سی فارسی. (2013، اپریل 16). نظام انتخاباتی در افغانستان؛ 'مختلط' یا 'رای واحد غیر قابل انتقال'. بی‌بی‌سی فارسی. برگرفته از https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/04/130416_k05_ghan_lection_law در 23 اپریل 2025
- بی‌بی‌سی فارسی. (2018، اکتبر 18). انتخابات افغانستان؛ چرا رنگ غزنی در نقشه انتخابات خاکستری است؟ بی‌بی‌سی فارسی. برگرفته از <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-45857867> در 19 اپریل 2025
- جیوستوزی، آنتونیو. (2007). افغانستان جنگ، سیاست و جامعه 1371-1357. (اسدالله شفایی، مترجم). تهران: عرفان.
- حقجو، میرآغا. (2001). افغانستان و مداخلات خارجی. تهران: الازهر
- خراسانی، ابومسلم. (2022، اگست 30). احزاب سیاسی در افغانستان؛ کارکردها و آسیب‌ها. am.media8.
- برگرفته از <https://8am.media/fa/political-parties-in-afghanistan-functions-and-damages> در 10 مارچ 2025
- خسروشاهی، سید هادی. (1991). نهضت‌های اسلامی افغانستان. دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وابسته به وزارت خارجه ایران.
- خطیبی، احمد ارشاد. (2012، فیروزی 29). ضعف‌های کلان احزاب سیاسی در افغانستان. جمهوریوز. برگرفته از <https://www.jomhornews.com/fa/news/2638> در 8 اپریل 2025
- دانش، سرور. (2019). متن کامل قوانین اساسی افغانستان (ده قانون اساسی در یک‌صد سال اخیر) با ضمیمه: طرح قانون اساسی جمهوری فدرالی اسلامی افغانستان (طرح پیشنهادی حزب وحدت اسلامی افغانستان در دوره رهبر شهید؛ استاد عبدالعلی مزاری). انتشارات بنیاد اندیشه.
- رحیمی، مجیب الرحمن. (2019). نقدی بر ساختار نظام بر افغانستان" تأثیر انتخاب نوعیت نظام بر تحکیم دموکراسی و مهار جنگ در کشورهای چند پارچه". کابل: انتشارات عازم
- روتینگ، ت. (2018، می 8). احزاب سیاسی: درون و بیرون از نظام. شبکه تحلیلگران افغانستان. برگرفته از <https://www.afghanistan-analysts.org/dari-pashto/reports/political-landscape/%D> در 16 اپریل 2025
- ستانکزی، نصرالله. (2024، اپریل 1). سرگردانی قانونی احزاب سیاسی افغانستان در صد سال گذشته. آمو. برگرفته از <https://amu.tv/fa/89818> در 16 فیروزی 2025
- سفارت افغانستان در انقره. (بی‌تا) *درباره افغانستان: اطلاعات کلی در باره افغانستان* برگرفته از <https://afghanembassy.org.tr/> در 10 جنوری 2025
- سیغانی، عبدالوارث. (2020، جولای 2). نقش احزاب در معادلات سیاسی افغانستان. ۸ صبح. برگرفته از

- <https://8am.media/fa/the-role-of-parties-in-afghanistans-political-equation> در 15 جنوری 2025
- شفایی، احمد. (2018، جون 27). جنجال غزنی؛ راه حل دولت برای توازن نمایندگی پشتون‌ها و هزاره‌ها در انتخابات؟ بی‌بی‌سی فارسی. برگرفته از <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-44618034> در 19 اپریل 2025.
- ساجدی، احمد، رحیمی، روح‌الله، علائی، حسین & کریمی اصفهانی، خدیجه. (2021). احزاب سیاسی و جامعه مدنی با مطالعه تطبیقی نظام‌های حقوقی ایران و آلمان. فصلنامه علمی مطالعات بین‌المللی پلیس، دوره یازدهم، شماره 43، 182-208
- طنین، ظاهر. (2005). افغانستان در قرن بیستم 1900-1996. تهران: عرفان
- طلوع‌نیوز. (2016، اکتبر 21). چنگدگانی و احزاب سیاسی در افغانستان. بازیابی شده از <https://tolonews.com/fa/opinion/%DA%86%D9%86%D8%AF%DA%AF%D8%A7%23> در 23 اپریل 2025.
- غبار، غلام محمد. (2012). افغانستان در مسیر تاریخ. انتشارات محسن.
- فرهنگ، میر محمد صدیق. (1988). افغانستان در پنج قرن اخیر. پیشاور، پاکستان: آریانا آفست پرلنرز
- مارسدن، پیتر. (2000). طالبان: جنگ، مذهب و نظام جدید در افغانستان. مترجم: کاظم فیروزمند، تهران: نشر مرکز.
- مبارز، عبدالحمید. (1996). تحلیل واقعات سیاسی افغانستان ۱۹۹۶-۱۹۹۹م. کابل: دانشگاه کابل.
- محق، محمد. (2017 دسامبر 26). افغانستان و نارسایی‌های تجربه حزبی. بی‌بی‌سی فارسی. بازیابی شده از <https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-42483836> در 20 اپریل 2025
- منصور، عبدالحفیظ. (۲۰۲۴، فیروزی ۲۲). علل فرهنگی ناپایداری احزاب سیاسی در افغانستان (با تأکید بر قومیت). اطلاعات روز. بازیابی شده از <https://www.etilaatroz.com/192743/%25D9%2586%25D8%25A7%23> در 23 اپریل 2025
- موسوی، علی. (2009). تاریخ تحلیلی افغانستان از ظاهرشاه تا کرزی. بی‌جا: مطبعه بلخ
- نبوی، خلیل‌الله. (2019، اپریل 19). عوامل ریزش احزاب سیاسی در افغانستان (شخصی سازی احزاب). بازیابی شده از http://dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=148060 در 8 اپریل 2025
- نورمحمدی، مرتضی، احمدی، حدیثه. (2023). واکاوی و تحلیل نقش سیاست قومی در ساختار سیاسی افغانستان (دوره معاصر). پژوهشنامه روابط جهانی، 1(1)، 201-240.
- وزارت عدلیه افغانستان. (بدون تاریخ). لیست احزاب سیاسی که از وزارت عدلیه جواز فعالیت اخذ نموده اند. وزارت عدلیه. بازیابی شده از <https://moj.gov.af/dr/> در 4 جنوری 2025
- دولت افغانستان. (2004). قانون اساسی جمهوری اسلامی افغانستان. جریده رسمی، شماره 818.
- وزارت عدلیه جمهوری اسلامی افغانستان. (2016). قانون انتخابات. جریده رسمی، شماره 1226.
- وزارت عدلیه جمهوری اسلامی افغانستان. (2009). قانون احزاب سیاسی. جریده رسمی شماره، 966.
- Dresden, J., & Parr, C. (2024, April 19). **Why do we need political parties?** Protect Democracy. Retrieved April 16, 2025, from <https://protectdemocracy.org/work/why-do-we-need-political-parties/?hl=tr-T>
- Collins, J. J. (2011). **Understanding war in Afghanistan**. National Defense University Press
- Gökterk, G. (2016). **Siyasal partilerin doğuşu: Tarihsel ve toplumsal kökenleri**. Sosyoloji Konferansları, 54(2), 245-273
- Zeki, İ. (2015). **1973 sonrası Afganistan'da siyasal partilerin gelişmesi ve Cünbiş Partisi örneği** (Yüksek lisans tezi). T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi